

آپارتاید اقلیمی: تهدیدی جهانی علیه روند توسعه حقوق بشر

مروری بر گزارش ۲۰۱۹ پروفیسور فیلیپ آلستون
گزارشگر ویژه سازمان ملل در زمینه فقر مفرط و حقوق بشر

گرچه تغییرات اقلیمی، پدیده‌ای جهانی محسوب می‌شود، اما به شدت، روند تحقق حقوق بشر را در سرتاسر جهان، به‌ویژه برای فقرا به مخاطره انداخته است. با افزایش میانگین دمای کره زمین، تاثیرات تغییرات اقلیمی بر منابع آب و غذا و همچنین، سلامت و کیفیت زندگی در مناطق فقیرنشین جهان مشهودتر خواهد شد. در پی افزایش بی‌سابقه‌ی دوره‌های خشکسالی و وقوع سیلاب‌های متعدد، مساله آوارگی اقلیمی به یکی دیگر از فجایع بشردوستانه قرن بیست‌ویکم تبدیل شده است.

هیئت بین‌الدولی تغییرات اقلیمی^۱ در اوایل دهه ۹۰ طی گزارشی^۲ اعلام نمود: «بزرگترین تاثیر تغییرات اقلیمی بر مهاجرت انسانی خواهد بود که با فرسایش سواحل، بروز سیلاب در مناطق ساحلی و تخریب اراضی کشاورزی، میلیون‌ها انسان وادار به مهاجرت اجباری خواهند شد». این

مهاجران په‌تنهایی و بدون حمایت‌های لازم بین‌المللی، در جستجوی خانه‌ای امن، مرزها را به صورت غیرقانونی زیر پا گذاشته و «در دورانی که «پناهجو» به‌واژه‌ای ناخوشایند مبدل شده»^۳، تجربه تلخ ترک وطن را سپری می‌کنند. در چنین شرایطی، آوارگی اقلیمی نماد استیصال ژرف انسان در برابر فقر مفرط ناشی از تغییرات اقلیمی است.

کمیساریای عالی ملل متحد برای پناهندگان^۴ نیز بر پیامدهای زیانبار تغییرات اقلیمی، به‌ویژه برای پناهندگان تصریح کرده^۵ و طی سندی تحت

^۱ Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)

^۲ گزارش ۱۹۹۰ هیئت بین‌الدولی تغییرات اقلیمی در لینک زیر قابل دسترس است:
<https://www.ipcc.ch/report/climate-change-the-ipcc-1990-and-1992-assessments/>

^۳ Wennersten, John R., Robbins, Denise, Rising Tides: Climate Refugees in the Twenty-First Century, Indiana University Press, 2017, p. 4

^۴ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)

^۵ <https://www.unhcr.org/climate-change-and-disasters.html>

عنوان «پیمان جهانی درباره‌ی پناهندگان» که به اتفاق اکثریت آراء در مجمع عمومی ملل متحد در دسامبر ۲۰۱۸ تصویب شد، رسماً اعلام کرد: «تغییرات اقلیمی، تخریب محیط زیست و بلایای طبیعی ارتباط مستقیمی با عوامل مرتبط با جابجایی جمعی پناهندگان دارند».^۶

بی‌شک هزینه‌های تغییرات اقلیمی، به زیان‌های فرهنگی، اجتماعی، جمعیتی، امنیتی و اقتصادی محدود نخواهد شد و هزینه‌های سیاسی بسیاری را نیز در پی خواهد داشت. صاحب‌نظران معتقدند پیامد تغییرات اقلیمی، دولت‌های ضعیف، ناتوان شده و دولت‌های ناتوان کنونی، به‌ویژه در نقاط مرزی خود، با آشوب و هرج‌ومرج بی‌سابقه‌ای مواجه خواهند شد.^۷ در چنین وضعیت پر آشوبی، دستاوردهای نظام بین‌المللی حقوق بشر به شدت به مخاطره افتاده و پیامدهای سوء آن در حوزه‌های مختلف مانند امنیت زیست‌محیطی، ثبات سیاسی و اقتصاد جهان مشهودتر از پیش خواهد شد. در این میان، در مقایسه با سایر طبقات اجتماعی، طبقات فقیر در غالب نقاط جهان، به‌ویژه در مناطق روستایی، با پیامدهای سوء تغییرات اقلیمی مواجه خواهند شد که طبق گزارش بانک جهانی در سال

۲۰۱۰،^۸ علاوه بر کاهش بهره‌وری بخش کشاورزی، تاثیرات مستقیم تغییرات اقلیمی بر سرمایه‌های حیاتی مردمان مستمند - شامل سلامت، دسترسی به آب و دیگر منابع طبیعی، غذا، مسکن و ... خانوارهای فقیر را در سرتاسر جهان به سوی شرایط وخیم‌تری سوق خواهد داد؛ شرایطی بحرانی که ناگزیر نقض حقوق بشر، اختلال در روند دموکراسی، تهدید صلح و امنیت بین‌المللی را در پی خواهد داشت، به نحوی که استیگلیتز،^۹

^۶ متن گزارش مذکور در سایت زیر در دسترس است:

https://www.unhcr.org/gcr/GCR_English.pdf

^۷ Brainard, Lael, Jones, Abigail, Purvis, Nigel, Climate Change and Global Poverty: A Billion Lives in the Balance? Brookings Institution Press, 2009

^۸ World Development Report (2010), World Bank, available at: <https://elibrary.worldbank.org/page/recommended-readings/climatechange-and-development>

^۹ Joseph Stiglitz

برنده جایزه نوبل اقتصاد در سال ۲۰۰۱، تغییرات اقلیمی و پیامدهای بحرانی آن را به جنگ جهانی سوم تشبیه کرده است.^{۱۰}

ضرورت مبرم پرداختن به موضوع کلیدی «فقر مفرط و حقوق بشر»، از سال ۱۹۹۸ در دستور کار کمیسیون حقوق بشر قرار گرفت و این دستور کار در ژوئن ۲۰۰۶ به شورای حقوق بشر منتقل گردید تا در قالب رویه‌های ویژه سیستم ملل متحد و با انتصاب گزارشگری ویژه به آن پرداخته شود.

با توجه به اهمیت مساله جهانی تغییرات اقلیمی، به پروفیسور فیلیپ آلستون، که در سمت گزارشگر ویژه فقر مفرط و حقوق بشر از سال ۲۰۱۴ فعالیت دارند، ماموریت داده شد تا گزارش مبسوطی پیرامون «تغییرات اقلیمی و فقر» تهیه نموده و به شورای حقوق بشر ارائه کند.

این گزارش که در ۲۵ ژوئن ۲۰۱۹ منتشر گردید، بعد از مقدمه‌ای پیرامون نظرات صاحب‌نظران مختلف درباره تغییرات اقلیمی، از عدم توجه نهادهای حقوق بشری به پیامدهای تغییرات اقلیمی برای تحقق حقوق بشر انتقاد کرده و خواستار تحولی اصیل و حقیقی در ساختار جوامع و

رژیم حقوق بشر شده است. United Nations • UNESCO • Organization for Human Rights,

Educational, Scientific and Cultural Organization • Peace and Democracy

طبق مفاد این گزارش، تغییرات اقلیمی، بهره‌گیری کامل از طیف وسیعی

از حقوق بشری را به مخاطره انداخته و به یکی از عوامل جدی تهدیدکننده دموکراسی تبدیل شده است. با اتخاذ اقدامات سریع و ایجاد سازگاری می‌توان بخش عمده‌ای از این تاثیرات را کاهش داد، البته مشروط به اینکه چنین اقداماتی با تمرکز بر حمایت از فقرا در برابر تاثیرات سوء تغییرات اقلیمی انجام گیرند. با این حال، تغییرات اقلیمی و پیامدهای فراگیر آن چون گرمایش جهانی، میلیون‌ها انسان به قعر فقر کشانیده و بی‌خانمانی و گرسنگی را بیش از پیش گسترده خواهد کرد. طبق این گزارش، تغییرات اقلیمی می‌تواند دستاوردهای پنجاه سال اخیر

¹⁰ Stiglitz, Joseph, "The climate crisis is our third world war. It needs a bold response," Guardian, June 4, 2019, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jun/04/climate-change-world-war-iii-green-new-deal>

در حوزه‌هایی چون توسعه، بهداشت جهانی و فقرزدایی را خنثی نموده و میلیون‌ها انسان را در سرتاسر جهان تا سال ۲۰۳۰ به فقر مفرط سوق دهد. حتی با افزایش دمای ۱.۵ درجه سانتیگراد، گرمای شدیدی بر غالب نقاط جهان غلبه خواهد کرد و پیامدهایی چون ناامنی غذایی، کاهش درآمد، تخریب منابع طبیعی، کاهش شدید ذخایر آب آشامیدنی و وخامت وضعیت بهداشتی را به ویژه برای فقرا به همراه خواهد داشت.

علاوه بر به مخاطره افتادن حق‌های بشری مانند حق بر مسکن مناسب، حق بر آب، حق بر غذا، حق بر سلامت، حق بر زیستن در شرایط استاندارد و ...، دموکراسی نیز به شدت به خطر خواهد افتاد، زیرا دولت‌ها در روند سخت کشمکش با تغییرات اقلیمی و مقابله با پیامدهای آن، تلاش خواهند کرد مردمان خود را به پذیرش تحولات اجتماعی و اقتصادی قانع کنند و این امر، به آسیب‌پذیری بیشتر حقوق سیاسی و مدنی منجر خواهد شد.

در ادامه گزارش، راهکارهایی چون مشارکت در سطوح ملی/منطقه‌ای/بین‌المللی میان عاملان دولتی، جامعه مدنی، بخش

خصوصی و نهادهای سیستم ملل متحد مانند شورای حقوق بشر،

UNESCO Group for Human Rights, Educational, Scientific and Cultural Organization, Peace and Democracy, Shahid Beheshti University, Iran

کمیساریای عالی حقوق بشر، نهادهای منطقه‌ای و معاهداتی شامل کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، کمیته حقوق کودک مطرح شده است و از دولت‌ها خواسته شد تا در راستای تحقق همگانی حقوق اقتصادی و اجتماعی مردمان خود از جمله حق بر امنیت اجتماعی، آب، بهداشت، آموزش، غذا، مراقبت‌های درمانی و کار شایسته که بعضاً مدت‌های مدیدی است نادیده گرفته شده‌اند، تدابیر متناسب و مقتضی را اتخاذ نمایند و با حرکت به سمت اقتصاد پایدار، مشاغل جدیدی را ایجاد نموده و با از میان بردن مشاغل غیررسمی، و ارائه دوره‌های آموزشی و کارآموزی، زمینه را برای کاهش فقر، حمایت از رفاه اقتصادی و رفع نابرابری و تبعیض فراهم آورند. افزون بر این، دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد، بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول به پذیرش مسئولیت تقنینی-تنظیمی خود دعوت شده‌اند تا با

ابهام‌زدایی از قوانین موجود و ایجاد شفافیت در فرآیندهای نظارتی، به ویژه بر صنایع وابسته به سوخت‌های فسیلی، و در قالب سایر اقدامات مقتضی و مثمر، به صورت جمعی و انفرادی، مسئولانه برای اتخاذ و پیاده‌سازی برنامه تحول‌گرای جامعی که هدف آن کاهش اثرات تغییرات اقلیمی، به ویژه بر فقراء است، تلاش کنند.

با توجه به گزارش مذکور، و بروز فجایع کم‌سابقه‌ای چون سیلاب‌های اخیر و گرمایش بی‌سابقه دما در غالب نقاط کشور، پیشنهاد می‌شود نقش نهادهای حقوق بشری، به‌ویژه نهادهای فعال در سطوح ملی/منطقه‌ای در ترغیب دولت‌ها به اتخاذ چنین تدابیری پررنگ‌تر شده و با ارتقاء شیوه‌های ترویجی و آموزشی خود، علاوه بر آگاه‌سازی عمومی، سیاست‌گذاران را به اتخاذ رویکرد مسئولانه در حوزه‌های تقنینی/اجرایی/قضایی ترغیب نموده تا کشورمان با استفاده از منابع موجود خود، و با تکیه بر دیدگاه‌های کارشناسی، قابلیت مقابله با پیامدهای بحران‌ساز تغییرات اقلیمی را تقویت کند.

یادداشتی از دکتر حسین میرمحمد صادقی

رئیس مرکز تحقیقات و کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی یونسکو در
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization • Human Rights, Peace and Democracy
دانشگاه شهید بهشتی • Shahid Beheshti University, Iran

تیر/۱۳۹۸

جولای/۲۰۱۹